

بازآرایی فرهنگی و تأثیر مولفه‌ها در روان‌دردفاع غیر عامل

دکتر مهدی جوانمرد

حسین یوسفی

چکیده:

طرح موضوع پدافند غیرعامل در ادبیات کنونی دفاعی و تحلیل‌های راهبردی امنیت دفاعی و ملی کشورها، نشانه‌ی اهمیت موضوع است. در سال‌های اخیر روش‌های نامتقارن بیش از پیش در کانون توجه قرار گرفته و بسیاری از مباحث جاری در حوزه نظامی، از این مقوله تأثیر گرفته است. تعریف پدافند غیر عامل، ویژگی‌های آن، بررسی عامل روانی در دفاع غیرعامل و در نهایت تعامل آن با دفاع غیرعامل فرهنگی نامتقارن و تحلیل مؤلفه‌های این ارتباط از مباحث این مقاله است. در شرایط کنونی که تهدیدات دشمن علیه میهن اسلامی ما تغییر رویه داده و شدت گرفته است، ارائه الگویی برای دکتترین پدافند غیرعامل فرهنگی نامتقارن و عملیات روانی و ویژگی‌های آن، ضرورتی است که در این مقاله به اختصار به آن پرداخته شده است. واژگان کلیدی: پدافند غیرعامل، پدافند غیرعامل فرهنگی نامتقارن، عملیات روانی، عملیات مدنی فرهنگی، امنیت ملی

۱. مفهوم پدافند غیر عامل

مفهوم پدافند غیرعامل به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که مستلزم به کارگیری جنگ‌افزار نبوده و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تاسیسات حیاتی و حساس نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده و یا میزان این خسارات و تلفات را به حداقل ممکن کاهش داد. اقدامات پدافند غیرعامل شامل استتار، اختفاء، پوشش، فریب، تفرقه و پراکندگی، استحکامات و سازه‌های امن و اعلام خبر می‌باشد. با توجه به دیدگاه‌های مختلف در خصوص پدافند غیرعامل، نظرات مختلفی نیز در خصوص ابزار و

عوامل تأثیرگذار در این نوع دفاع مطرح است و هر کس سعی نموده از دیدگاه خاص خود به این مطلب بنگرد. در مطالعه حاضر سعی خواهد شد به صورت خلاصه به برخی عوامل روانی و فرهنگی که می‌تواند تأثیرات ویژه در دفاع غیرعامل داشته باشد، مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

۲. عملیات روانی و آفند فرهنگی

استفاده صحیح از عملیات روانی، یک عامل تأثیرگذار در پدافند غیرعامل است. این عملیات را می‌توان حتی درحین عملیات نظامی

تا درتهاجم نظامی، نیروها با توان برتر در صحنه عملیات شرکت نمایند.

این اقدامات با شیوه‌ها و تاکتیک‌های خاص از طریق رسانه‌ها، مطبوعات، مصاحبه‌ها، پخش اعلامیه و... انجام شد. مثلاً آمریکایی‌ها در یک روز جهت تخریب روحیه ارتش عراق ۲۰،۰۰۰،۰۰۰ اعلامیه از طریق هواپیما روی کشور عراق ریختند.

۳. عملیات مدنی

ماهیت عملیات اقدامات مدنی به گونه‌ای است که در بسیاری از موارد ارتباط چهره به چهره را می‌طلبد. گاهی ممکن است مخاطبان مورد نظر نیازهای فیزیکی داشته باشند، بنابراین برنامه اقدامات مدنی به رفع این نیازها کمک می‌کند و در نتیجه پیام عملیات روانی به طور موفقیت‌آمیزی به مخاطبان منتقل می‌شود. برنامه اقدامات مدنی این فرصت را فراهم می‌آورد تا گروه زیادی از مردم در معرض پیام عملیات روانی قرار بگیرند و امکان استفاده از بلندگو، پخش مطالب چاپ شده یا ارتباط چهره‌به‌چهره با این گروه به آسانی میسر شود. برای بهره‌گیری از برنامه اقدامات مدنی، رعایت مراحل زیر برای کارکنان عملیات ضروری است:

- با برنامه اقدامات مدنی آشنایی کامل داشته باشند؛
- مطمئن باشند که برنامه اقدامات مدنی می‌تواند نیاز مشروعی را رفع کند؛
- همکاری افسر مسئول امور غیر نظامی را جلب کنند و از هماهنگی برنامه عملیات روانی با برنامه امور غیر نظامی اطمینان حاصل کنند؛
- برنامه اقدامات مدنی را پیش‌آزمون کنند؛
- تا حد امکان از مخاطبان مورد نظر در برنامه اقدامات مدنی استفاده شود تا آنها نیز خود را در موفقیت این برنامه شریک بدانند و به آن افتخار کنند؛
- مطمئن شوند که این برنامه مستند است؛
- وقتی کارکنان عملیات روانی برنامه اقدامات مدنی و پزشکی مدنی را انتخاب کردند؛ باید از تداوم ارائه کمک‌های پزشکی و دارویی به بیماران مطمئن شوند.
- کارکنان عملیات روانی که از برنامه اقدامات مدنی بهره می‌گیرند، می‌توانند با استفاده از برنامه‌های زنده، موضوع را نقد و بررسی کرده و با ارائه عملی کمک‌ها و خدمات خود به گروهی از مردم، راحت‌تر به اهداف خود دست یابند. اهمیت ارتباط چهره‌به‌چهره در اجرای عملیات روانی کاملاً آشکار است. البته واقعیتی که در مورد ارتباط چهره‌به‌چهره وجود دارد این است که فرهنگ، زبان و رویدادها بر این نوع ارتباط تأثیر مستقیم دارند و بنابراین آن را پیچیده‌تر می‌کنند. کارکنان عملیات روانی باید از هر فرصتی که پیش می‌آید برای برقراری ارتباط چهره‌به‌چهره موثر استفاده کنند. آنها باید با آموزش‌های

نیز ادامه داد بعلاوه این شیوه دفاع، کم هزینه و بسیار تاثیرگذار است. عملیات روانی در دفاع غیرعامل می‌تواند پیامدهای به شرح ذیل را به دنبال داشته باشد:

۱ - روحیه نظامیان دشمن را کاملاً تضعیف و دشمن را آماده شکست نماید.

۲ - انگیزه دفاع را از ملت حریف بگیرد و او را نسبت به آینده نبرد کاملاً بی‌تفاوت نماید.

۳ - دشمن را بسیار ناتوان جلوه دهد و او شکست را قبل از انجام هر گونه عملیات نظامی بپذیرد.

۴ - نیروی خودی را بسیار قوی جلوه دهد و این اقدام خود را می‌تواند به عنوان یک اهرم بازدارنده عمل کند.

۵ - روحیه‌ی نیروی خود را تقویت نماید و او را آماده مبارزه علیه دشمن کند.

۶ - روحیه‌ی مردم را تقویت نموده و انگیزه حمایت مردم از نیروهای مسلح را به دنبال داشته باشد.

۷ - افکار عمومی ملت خودی را آماده هر گونه فداکاری در جهت رسیدن به اهداف نماید.

۸ - پیروزی قطعی را به نیروی خودی نوید دهد

۹ - کم هزینه و پرفایده باشد.

برای نمونه آمریکایی‌ها قبل از عملیات نظامی علیه کشور عراق عملیات روانی خود را در پنج مرحله طراحی و اجرا کردند:

۱ - ابتدا افکار عمومی دنیا را آماده نمودند که هدف یک عملیات تروریستی قرار گرفته‌اند و ناچارند برای دفاع از ملت خود این اقدام نظامی را علیه کشورهای تروریست و یا حامی تروریست انجام دهند و عراق یکی از این کشورهاست.

۲ - افکار عمومی مردم عراق را آماده نمودند که برای نجات آنها خواهند آمد و ملت عراق از دست یک رژیم ستمگر نجات خواهند داد.

۳ - ملت آمریکا را توجیه نمودند که ناچارند برای ایجاد دموکراسی در دنیا و نیز تامین امنیت برای ملت آمریکا و ارتقاء رفاه نسبی مجبورند عملیات نظامی علیه کشورهای تروریست انجام دهند تا حمایت ملت خود جهت انجام عملیات نظامی در دنیا را داشته باشند و ملت آمریکا را آماده فداکاری در عملیات‌های نظامی خود علیه کشورهای مختلف نمایند.

۴ - روحیه‌ی نظامی عراق را کاملاً تخریب نمودند و در تبلیغات خود آنها را نیرویی حقیر و ضعیف جلوه دادند و در عوض خود را ارتشی نیرومند و صاحب‌اندیشه و اقتدار نشان دادند، تا به هنگام اجرای تهاجم نظامی هیچ‌گونه تحرکی از ناحیه نظامیان عراقی علیه خود نداشته باشد.

۵ - انگیزه‌ی نبرد را در بین نیروهای نظامی خود تقویت نموده

و منابع انسانی؛

۵ - بهره‌گیری از عملیات روانی گسترده در سطوح استراتژیک، عملیاتی و تاکتیکی.

امریکا به عنوان رهبر جهانی‌سازی و در تداوم راهبرد خود در قالب طرح خاورمیانه بزرگ با حضور در منطقه، تشدید آفند فرهنگی و عملیات روانی خود را در مورد میهن اسلامی ما از مدت‌ها قبل با سه محور ذیل آغاز کرده است:

الف- جلوگیری از دستیابی ایران به دانش صلح‌آمیز هسته‌ای؛

ب- دموکراسی و آزادی؛

ج- سلاح‌های کشتار جمعی.

پدافند عملیات روانی و دفاع فرهنگی نامتقارن، در مقابله با این تهاجم یکی از ارکان مهم دفاع غیرعامل است که می‌تواند این ابعاد و ویژگی‌ها را داشته باشد:

۱ - آماده‌سازی روانی و آرمانی منابع انسانی که با بینش، بصیرت

غیرنظامی، مطالعه‌ی روابط بین افراد، بهبود مهارت‌های زبانی خود و دیدار و ارتباط با افرادی از میان مخاطبان مورد نظر مهارت‌های خود را در زمینه ارتباط چهره‌به‌چهره گسترش دهند. درک فرهنگ مخاطبان مورد نظر می‌تواند نقش مهمی در برقراری یک ارتباط چهره‌به‌چهره موفق در زمینه‌ی اهداف عملیات روانی داشته باشد. تلویزیون یکی از ابزارهای بسیار مهم در پخش پیام عملیات روانی است. زیرا قدرت متقاعدسازی آن در سراسر جهان به اثبات رسیده است. به هنگام تماشای تلویزیون شمار بیشتری از حواس پنج‌گانه انسان متوجه آن می‌شود و به همین دلیل تلویزیون مناسب‌ترین ابزار ارتباط چهره‌به‌چهره است. در دنیای امروز با توجه به گسترش رادیو، تلویزیون و ماهواره، اجرای اقدامات مدنی با استفاده از رسانه‌های دیداری- شنیداری می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد.

۴. دفاع فرهنگی نامتقارن و پدافند عملیات روانی

یکی از ارکان دفاع غیرعامل توجه ویژه به موضوع عملیات روانی در افکار عمومی و بسیج مردمی در محیط‌های داخلی و بیرونی است. رویکردهای نامتقارن می‌توانند با به کارگیری ماهرانه عامل روانی، تأثیر قدرتمندی داشته باشند. این رویکردها که مستقیماً اراده دشمن را هدف قرار می‌دهند، می‌توانند کمبود تجهیزات یا دیگر کاستی‌ها را جبران کنند. هر چند ممکن است روش این رویکردها تاکتیکی باشد، اما تأثیر روان‌شناختی آن را باید در سطح استراتژیک جستجو کرد. این ویژگی یعنی تمرکز مداوم بر تأثیر استراتژیک، مشخصه‌ی اصلی و متمایز دفاع نامتقارن است، دفاعی که با اتکا بر عنصر روانی، رویکردی مبتکرانه را به کار می‌گیرد.

با نگاه به دو تهاجم اخیر منطقه، یعنی تجاوز امریکا به افغانستان و عراق و اشغال آن دو کشور، بهره‌گیری از عامل روانی از طرف دشمن برای تحمیل و اراده و خواست خود به طرف مقابل به خوبی آشکار می‌شود. مرحله‌ی اصلی این دو جنگ، مرحله‌ی عملیات روانی آن بود که مدت‌ها قبل از حمله‌ی هوایی و زمینی آغاز شده بود. برای طراحی دفاع نامتقارن فرهنگی در مقابله با تهدید امریکا بررسی و تجزیه و تحلیل نقاط ضعف و قوت این کشور در خصوص این دو نبرد در شرایط کنونی ضروری به نظر می‌رسد. هر چند به نظر اغلب کارشناسان، این دو تجاوز، جنگ تبلیغاتی و عملیات روانی بود. در یک نگاه نقاط قوت امریکا در طراحی عملیات روانی علیه عراق را در چند محور می‌توان ارزیابی کرد:

۱ - برتری رسانه‌ای برای به دست آوردن حمایت افکار عمومی در

داخل امریکا، سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و داخل عراق؛

۲ - برتری اجرای برنامه‌های فریب و نیرنگ؛

۳ - همسوسازی جهانی و ایجاد ائتلاف بین‌المللی علیه عراق؛

۴ - بسیج افکار عمومی داخلی برای کسب حمایت‌های لازم مالی

و آگاهی حيله‌های دشمن را خنثی کند.

۲ - سازماندهی زیر ساخت‌های مناسب فرهنگی و عملیات روانی در ابعاد منابع انسانی و منابع مادی برای مقابله با تهدید.

۳ - فضا سازی عمومی در سطح جامعه و افکار بین المللی برای حفظ پشتوانه‌های مردمی.

۴ - پیگیری عملیات روانی دشمن و اجرای عملیات پدافند و پیشگیری از تأثیر آن بر روی مخاطب.

۵ - اجرای عملیات روانی آفند دشمن در سطوح مختلف.

۵. سطح راهبردی

این پدافند فرهنگی نامتقارن با توجه به اصول ذکر شده، نیازمند تعیین وظایف و حوزه مسئولیت‌ها در سطوح مختلف است و عواملی مانند ملاحظات سیاسی، نظامی و جغرافیایی، اقدامات متقابل دشمن و شرایط جوی در انتخاب فنون مناسب، موثرند. در این سطح دفاع فرهنگی نامتقارن وظیفه سیاست‌گذاری، هدایت، هماهنگی، پشتیبانی و نظارت کلان را بر عهده دارد. وظایف سازمان‌ها و ارگان‌های ذیربط و چگونگی تعامل آنها در این سطح تعریف می‌شود. این سطح را می‌توان به سه مولفه تقسیم کرد:

الف- سطح راهبردی ملی (کشوری)؛

ب- سطح راهبردی در مراتب کلان نیروهای مسلح؛

ج- سطح راهبردی در داخل نیروهای مسلح.

۶. سطح عملیاتی

دفاع فرهنگی و عملیات روانی در سطح عملیاتی، سیاست‌ها و برنامه‌های مشخص شده در سطح راهبردی را با توجه به وضعیت مأموریت و منطقه درگیری و بحران محقق می‌سازد. سطح عملیاتی نیز دو مؤلفه دارد:

الف- سطح عملیاتی کلان هر یک از سازمان‌های نیروهای مسلح

ب- سطح عملیاتی نیرویی در هر یک از سازمان‌ها

۷. سطح تاکتیک

در این سطح عمدتاً یگان‌های صف، مانند لشکرها و مناطق و نواحی بسیج اجرای مأموریت را به عهده دارند. سطح تاکتیک محور اصلی مأموریت و تعامل در دفاع غیرعامل است و نیازمند سرمایه‌گذاری و دقت بیشتری است. البته در این سطح برخی اقدامات متمرکز نیز قابل پیش‌بینی است مانند تشکیل یگان واکنش سریع فرهنگی که به صورت متمرکز وارد عمل می‌شود. این سطح نیازمند آموزش و تجهیزات مناسب خود است.

۸. خلاصه و نتیجه‌گیری

تلاش برای تغییر توازن اطلاعات و دانش به نفع نیروهای خودی به خصوص در وضعیتی که توازن امکانات و نیرو به نفع ما نیست از عمده‌ترین ابعاد پدافند غیرعامل نامتقارن محسوب می‌شود. هم چنین تحلیل نهایی موضوعات اشاره شده در این مقاله، نتایج زیر را به دست می‌دهد:

۱ - ویژگی‌های دفاع نامتقارن بر فقدان تناسب معمول امکانات بین دو جبهه و وجود تضاد منافع حیاتی بین آن‌ها و به حداکثر رساندن برتری‌های خودی و جبهه ضعیف تأکید دارد.

۲ - نمونه‌های فراوانی از عملیات روانی و فرهنگی نامتقارن را در دهه اخیر می‌توان یافت.

۳ - عامل روانی از طریق به کارگیری ماهرانه آن می‌تواند تأثیر بسزایی در شکست اراده‌ی دشمن داشته باشد و تأثیر رویکردی تاکتیکی آن، پیامدهای استراتژیک در پی خواهد داشت.

۴ - محورهای عمده‌ی عملیات روانی امریکا علیه عراق بر پایه انشقاق بین مردم و مسئولان عراق استوار بود.

منابع

[۱] [اشادات] تابستان ۸۶) فصلنامه‌ی آموزشی - صیانتی کارکنان ناجا، سال اول، شماره ۱، ص ۴۵.

[۲] [منازعات نامتقارن] (مجموعه مقالات)، نبی اله روحی، پژوهش‌کده‌ی مطالعات و تحقیقات بسیج، بهار ۱۳۸۷.

[3] Howard Thomas, Andrew M. Pettigrew, Richard Whittington (2002), Handbook of Strategy and Management, Sage Publications.

[۴] [جوانمرد، مهدی (۱۳۸۶)، بازشناسی جایگاه بسیج با رویکرد سیستمی در اداره نظام، فصلنامه‌ی مطالعات بسیج، سال دهم، شماره ۳۵، ص ۶۳

[۵] [سلیمانی پورلک، فاطمه، (بهار ۱۳۸۶)، "نرم افزار گرایی در سیاست خاورمیانه‌ای امریکا"، فصلنامه‌ی راهبرد دفاعی، شماره ۱۵.

[۶] [عوامل موثر در بسیج مردمی: از پیام امام خمینی (ره) در مورخه ۱۳۶۰/۹/۴، مرکز مطالعات و پژوهش‌های ارتش بیست میلیون، ص ۹.

[۷] [جنگ روانی، حسین متفکر] (بهار ۱۳۸۶)، پژوهش‌کده تحقیقات اسلامی.

[۸] M.J. Hatch (۱۹۹۳), "The Dynamics of Organizational Culture", Academy of Management Review

[۹] پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیه الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای: <http://www.khamenei.ir/FA/home.jsp>